

УДК 94(477)"1917"

DOI: 10.24919/2312-2595.2/44.184666

Олександр МУШТА

завідувач музею О.С. Пушкіна і П.І. Чайковського, Кам'янський державний історико-культурний заповідник, 5, вул. Декабристів, м. Кам'янка, Україна, індекс 20801 (uamatherland@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Мушта, О. (2019). Антипоміщицькі акції в Кам'янській волості у 1917 р. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 2/44, 28–37. doi: 10.24919/2312-2595.2/44.184666.

АНТИПОМІЩИЦЬКІ АКЦІЇ В КАМ'ЯНСЬКІЙ ВОЛОСТІ У 1917 р.

Анотація. У дослідженні висвітлено витоки і початок революційних подій в Україні 1917–1921 рр., описано систему владних розгалужень стартового етапу революції, охарактеризовано хронологію виступів селянських мас проти об'єктів поміщицької власності Кам'янської волості у 1917 р. **Мета дослідження** – охарактеризувати селянські виступи проти поміщиків у с. Кам'янка та навколишніх населених пунктах Кам'янської волості Чигиринського повіту, Київської губернії упродовж 1917 р. **Методологія** основою дослідження є принципи історизму, об'єктивності та діалектичного взаємозв'язку процесів і явищ у суспільстві, застосування яких дало можливість переосмислити тогочасні події та дійти до важливих узагальнень. Зокрема, при написанні роботи використовувався порівняльно-історичний метод, що уможливив простежити і порівняти історичні явища у відповідних конкретно-історичних умовах і стадіях їхнього розвитку; логічний, ретроспективний та статистичний – послужили для аналізу історичних процесів у кінцевій стадії їх розвитку, формулювання висновків за їх наслідками. **Наукова новизна.** У дослідженні вперше висвітлені окремі факти та події з історії Кам'янки 1917 р., які раніше не були доступні для науковців та істориків. Це пов'язано із появою у фондах Кам'янського заповідника унікального епістолярного джерела – «Щоденника Маріанни Давидової». Авторка цього щоденника була дружиною остан-

нього власника містечка – Льва Олексійовича Давидова. Означене джерело потрапило до фондів як дар від правнуків Маріанни – Річарда Вайса та Роксани Вагнер – мешканців США, які відвідали Кам'янку у 2011 р. **Висновки** – революційна хвиля та пов'язані з нею грабунки і розбої в Кам'янці викликані владним хаосом в результаті розпаду Російської імперії та популістськими закликами різних соціалістичних течій, які вбачали у власниках найбільшу загрозу пролетарському люду. Масовість антипоміщицьких рухів протягом 1917 р. зростала, що і призвело до різного роду безчинств, у результаті чого постраждали і багато невинних. Власники Кам'янського маєтку – родина Давидових – через революційні протистояння покинули містечко та більше ніколи вже сюди не повернулися.

Ключові слова: Українська революція 1917–1921 рр.; родина Давидових; антипоміщицькі акції; селянські маси; Кам'янка.

Oleksandr MUSHTA

Head of O.S. Pushkin and P.I. Chaikovskiy Museum, Kamianka Governmental History-Cultural Reserve, 5 Dekabrystiv Str., Kamianka, Ukraine, postal code 20801 (uamatherland@gmail.com)

To cite this article: Mushta, O. (2019). Antypomishchytскиi aktsii v Kamianskii volosti u 1917 r. [Anti-landlords actions in Kamianka county in 1917]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 2/44, 28–37. doi: 10.24919/2312-2595.2/44.184666 [in Ukrainian].

ANTI-LANDLORDS ACTIONS IN KAMIANKA COUNTY IN 1917

Summary. Purpose of the research – to describe villagers' uprisings against feudal lords in Kamianka and the surrounding villages and towns of Kamianka county, Chyhyryn district, Kyiv region in 1917. **Methodology** – the research is based on historic principles, objectivity and the dialectic connection of processes in the society, usage of which enabled rethinking of those events and important conclusions. Particularly, when preparing this work we used comparative-historic method which allowed us to follow and compare historic events with certain historic conditions and stages of their development; logical,

retrospective and statistical research methods allowed to perform an analysis of historic processes at the ending stage of their development and to make conclusions according to their results. Scientific novelty – the research depicts previously unknown facts and events of Kamianka 1917 history that previously were not available for researchers and historians. It is related to the appearance of a new unique epistolary source in the Kamianka reserve funds – «Marianna Davydova's diary». The diary's author was married to the last owner of the town: Lev Oleksiyovych Davydov. This source was gifted to the funds by Marianna's great grandchildren, Richard Vice and Rokšana Vagner – the US citizens who visited Kamianka in 2011. Conclusions – revolutionary wave and related robberies in Kamianka were caused by governmental chaos – the result of the breakdown of the Russian Empire and populist propaganda of different socialist parties that saw the owners as the biggest threat for proletarian people. Expansion of anti-feudal movements in 1917 resulted in examples of improper conduct which led to many innocent victims. The Davydov family, Kamianka owners, fled the town due to the revolutionary conflicts and never came back.

Keywords: *Ukrainian Revolution of 1917–1921; the Davydov family; anti-landlords; peasant masses; Kamianka.*

Постановка проблеми. Події Української революції 1917–1921 рр. як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівнях ще й досі заповнені численними білими плямами. Складена впродовж десятиліть, агресивно впроваджена в усі сфери життя більшовицька пропаганда розмивала об'єктивні грані історичних подій, чітко дотримуючись принципу підбору під сформовану політичну доктрину розрізаних фактів минулого. Жорсткому тавруванню піддавалися різні фактори і чинники, ворожі радянській системі, зокрема і національні рухи. Особливо яскраво така концепція проявилася стосовно опису революційних перипетій 1917–1921 рр.

Зважаючи на ці обставини, чітка ретрансляція подій минулого просто необхідна заради об'єктивного висвітлення історичних процесів, вироблення національної світоглядної лінії та недопущення зроблених помилок того періоду сьогодні. Описані тенденції характерні й для містечка Кам'янка з навколишніми населеними пунктами (тепер – Черкащина).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З наявної літератури детальний аналіз цієї тематики робив лише краєзнавець М. Шкаліберда (1987). Однак у статті дослідника домінує явний крен у сторону радянської доктрини висвітлення історичних подій, коли факти підганялись під певну ідеологему, а не навпаки. Та все ж окремі акції та історії, які не мали стосунку до більшовицького трактування минулого, було взято та вмонтовано для послідовного відтворення хронології подій.

Особливості владних порядків перших місяців після розпаду Російської імперії описує у своїй статті дослідник Ю. Ляшко (2009). Але науковець не зацікавлюється на подіях саме 1917 р., більше сконцентрувавши увагу на висвітленні загальних тенденцій революційного життя 1917–1921 рр. Його різні твердження теж використано у пропонованій статті.

Багато цікавих фактів та різноманітної інформації, яке розкрило «білі плями» історії, міститься у епістолярному джерелі – «Щоденнику Маріанни Давидової» (Давыдова, б.г.). Він з'явився у фондах Кам'янського заповідника у 2011 р. і його детальне опрацювання виявило чимало маловідомих раніше фактів. Зокрема, тут детально висвітлено власне особливості щоденних революційних буднів протягом 1917 р. Це стало вагомим складовим для об'єктивної побудови хронометражу подій досліджуваної теми.

Деталізований, фактично помісячний опис різного роду грабунків населення у Кам'янці в перший революційний 1917 р. вміщено в тогочасному часописі – газеті «Чигиринські Вісті» (1917а, 1917б, 1917с). Окрім висвітлення загальної суспільно-політичної ситуації у краї досліджуваного часу, велику увагу тут зосереджено на характеристиці революційної хвилі, зокрема опису крадіжок у міщан та дворян. Ці відомості значно доповнили матеріали статті, посприявши виробленню логічних зв'язків у відтворенні подій минулого.

Опрацювання вказаного переліку джерел та літератури достатньо та повно допомогло у створенні дослідження.

Мета роботи – охарактеризувати антипоміщицькі акції в Кам'янській волості (Чигиринського повіту) в 1917 р.

Виклад основного матеріалу. У вирі подій Першої світової війни (1914–1918 рр.) луснула як мильна бульбашка величезна Російська імперія. Це призвело до Лютневої революції 1917 р.

у Петрограді, зречення від престолу царя Миколи II та переходу влади до рук Тимчасового уряду. На фоні загальних революційних подій, в Києві 3–4 березня (за старим стилем) 1917 р. створено головний національний представницький орган – Українську Центральну Раду. Відтоді революційна хвиля стала швидко розповсюджуватися на околиці.

Владні повноваження на місцях у цей перехідний період здійснювалися переважно через голів (комісарів) земських управ (виконавча) та громадські комітети (представницька). У деяких населених пунктах виникають ще одні альтернативні органи влади – Ради депутатів. Єдності дій описаних органів, звичайно, не було. Комісари були підконтрольні Тимчасовому уряду, комітети орієнтувалися на Центральну Раду, а Ради депутатів – на головну Петроградську (Субтельний, 1993, с. 423–442).

Такий стан справ призвів до загального ослаблення ієрархії управління, тому навіть попри існування звичних контролюючих органів – поліції, жандармерії, чиновницької ланки – з поглибленням революційних подій ситуація все більше виходила з-під координації. Ускладнювала становище і масова поява солдатів-дезертирів із різними революційними прокламаціями та поширення чуток про поділ поміщицького майна і землі. Все це значно загострило суспільно-політичну ситуацію. Особливо яскраво це проявилось у масовому селянському русі антипоміщицького спрямування.

Уже навесні 1917 р. селяни з Кам'янки, котра належала дворянській родині Давидових, почали поволі розбирати реманент із місцевих Миколаївської, Покровської та Юрчиської економій. Частково таким реквізиційним настроєм сприяв і Кам'янський волосний комітет, утворений у березні як місцевий орган представницької влади (Ляшко, 2009, с. 54). Так, на початку травня 1917 р. комісар Центрального бюро по закупках цукру доносив Київському губернському комісару про те, що комітет заборонив рубку дров, які заготовлялися для цукрового заводу в лісах Давидових у селі Юрчисі. Через деякий час той же комісар у своєму донесенні вказував на ще одні тривожні вісті: «Селяни Ребедайлівки самоправно вивозять з полів буряки Грушківського цукрового заводу. Побили сторожа... Поліція безсила» (Шкаліберда, 1987).

Проте відзначимо, що спочатку відверто агресивних антипоміщицьких акцій у цей час у Кам'янці й околицях ще не спостерігалося. Селянські маси неспішно, та все ж виконували свої звичні хліборобські функції, очікуючи вирішального зламу заради втілення давньої мрії – поділу земельної власності. Однак з плином часу ситуація змінилася. У перших числах липня 1917 р. селяни із сусіднього с. Вербівка почали захоплювати пшеничні поля Давидових («Хроника историко-революционных событий», 1987, с. 4). У Кам'янці до такого не дійшло, однак напередодні жнив у місцевій конторі відбулася масова сходка, на якій люди вимагали у Давидових підвищення оплати праці (Давыдова, б.р., с. 227). Це питання так і не розв'язали, але далі вже було не до цього.

У третій декаді вересня мешканці ще одного сусіднього села Тимошівка змусили польських власників Шимановських передати землю селянам. Згодом тут же було захоплено і майно місцевого цукрового заводу («Хроника историко-революционных событий», 1987, с. 7). Тривалий час брати Фелікс і Карл Шимановські, через загрозу власним життям, змушені були ночувати у Кам'янці в помешканнях родини Давидових (Давыдова, б.г., с. 229). Останніх революційна хвиля також не оминула.

Готуючись до найгіршого, сім'я Давидових міцно замикала всі двері й віконниці, з острахом очікуючи мороку ночі. Одного такого вересневого вечора 1917 р. прислуга доповіла, що хтось грабує цукровий склад, лунають постріли й крики. Лев Олексійович Давидов (останній власник містечка) миттєво з лакеями і конюхами запалили факели й вирушили на місце події. Але вже було пізно – злодії швидко втекли, залишивши по собі «на згадку» кілька загублених мішків з цукром. Як виявилось, акцизна воскова печатка на дверях складу була піддробленою, тобто, злодії легко зайшли сюди й через вікно скидали мішки з цукром. Звідси їх перекидали через тин на підводу, яка вже чекала. Один з дворівих селян помітив цю «процесію» й у його бік вистрелили (невлучно). Через це і зчинився гвалт, що унеможливив повну крадіжку.

Наступного дня поліція почала обшуки і перевірки. Однак винних знайти так і не вдалося. Тим більше, що, як виявилось, докази було ліквідовано. В один із наступних днів поліція за-

примітила біля одного з колодязів Кам'янки юрбу охочих, які ласо споживали воду. Рідина тут мала особливий смак – нагадувала сироп. Очевидно, що злочинці, побоюючись розправи, викинули вкрадені мішки із цукром у колодязь, перетворивши воду на ситро. Особливо до душі такий напій припав місцевим хлопчикам, які у чергах стояли до солодкого колодязя.

Цей випадок дуже налякав Давидових. Уже невдовзі вони (услід за Шимановськими) виїхали з Кам'янки до Києва. Назад повернутися їм уже не судилося (Давыдова, б.г., с. 232).

Після від'їзду власників восени 1917 р., на фоні владного хаосу і все більшого поширення антипоміщицьких настроїв, масового характеру набували випадки пограбування заможного Кам'янського міщанства та єврейського населення. Лише у ніч на 24 жовтня у місцевих мешканців Д. Лубенської, Г. Бердичівського та М. Неміровського вкрали майна та матеріальних цінностей на суму понад як 1300 крб. (*Чигиринські Вісти*, 1917а). З невідомих причин 12 листопада згоріла скирта соломи у міщанина К. Вілеона, що завдало збитків на кілька сот крб. Але своєрідний рекорд було побито ще напередодні. Вночі 11 листопада з помешкання єврея С. Ганопольського трьома озброєними злочинцями вкрадено грошей і коштовних речей на суму 18 610 крб (*Чигиринські Вісти*, 1917б). На той час це були величезні кошти. Надалі такі процеси зростали в геометричній прогресії.

Чи не «найлакомішим» об'єктом нападів стали також поміщицькі економії та заводи Давидових. Так, 9 листопада вкрадено збіжжя з економії Льва Давидова у с. Косари (7 км від Кам'янки). Уже через 2 дні пограбували корми з ферми Михайлівської економії при м. Кам'янка. А в ніч на 12 листопада невідомі поцупили привідний вал місцевої сірникової фабрики, котра належала Дмитру Львовичу Давидову (*Чигиринські Вісти*, 1917б). Через два тижні згорів паливний склад Кам'янського цукрового заводу (*Чигиринські Вісти*, 1917с). Загальна сума збитків усіх описаних безчинств склала понад 2 000 крб.

У цей же період усе більших масштабів пограбувань зазнавало, власне, Кам'янське помістя. Різні люди, представляючись революційною владою, почали нав'язливо приходити до будинків власників містечка і проводили всілякі обшуки. Звинувачуючи залишених представників родини Давидових в анти-

селянських діях, нові «владці» хотіли знайти зброю, яка нібитодесь була припасена для придушення революційного руху. Хоча ніяку зброю ніхто так і не побачив, обшуки безслідно не минули. Згодом по домах і дворах розмістилися багато чоловіків. Усі вони спорожняли винні погребі і пиячили цілими днями. Тим часом грабунок панського майна у Кам'янці не припинявся. Жінки на возах заїжджали в двори і брали все підряд: бочки, дрова, варення, худобу та ін. Далі черга дійшла власне до маєтку. Звідти почали забирати крісла, столи, інші меблі. Все «експропрійоване» майно вантажилося на вози і тріумфально провозилося вулицями містечка (Давыдова, б.г., с. 236–237).

Активно грабували маєтки та майно й на околицях. Особливо відзначалися мешканці с. Ребедайлівка (3 км від Кам'янки), котрі тривалий час перебували в управлінні підвідомчих структур графа Бобринського (центр володінь – м. Сміла). Хронологія антипоміщицьких акцій тут вирізняється наполегливістю, швидкістю та посиленням обсягів нелегальних дій. Огляд цих подій такий. Вночі 11 листопада з економії Бобринського у Ребедайлівці вкрадено упряж на суму 1 455 крб. У ніч з 13 на 14 листопада тут же викрали худоби на 1 080 крб. та буряків й продуктів на 12 100 крб. Уже наступного дня селяни привласнили собі нафтового двигуна вартістю 668 крб. (*Чигиринські Вісти*, 1917б).

Для утихомирення селян і врегулювання ситуації у Ребедайлівку відправили військовий загін. Але це ситуацію аж ніяк не виправило. 18 листопада один із драгунів полку І. Москан у протистоянні з населенням з необережності пострілом із рушниці вбив місцеву жительку Ф. Кирилкову. У відповідь люди впродовж дня майже повністю розгромили економію Бобринських. Щоправда, згодом за допомогою загону Вільного козацтва викрадене майно (що на той час ще було) вдалося повернути назад (*Чигиринські Вісти*, 1917с). Але – ненадовго.

Упродовж ночі на 25 листопада у с. Юрчиха (3 км від містечка) з нежилого дому його власниці – О.Л. Давидової, невідомими злочинцями було викрадено все майно. Що саме взято – невідомо, однак, очевидно, це були меблі, предмети розкоші, гроші та різні цінні речі (*Чигиринські Вісти*, 1917с).

У січні 1918 р., вже після проголошення більшовицької влади в містечку, було остаточно розграбовано Кам'янський має-

ток. Усе майно розтягли, худобу й реманент – поділили. Численні флігелі й будинки позаселяли різні люди, сповна насолоджуючись «панським» життям (*Чигиринські Вісти*, 1917а, с. 239).

Висновки. Хроніка селянських акцій першого революційного року в Кам'янці й сусідніх селах вирізнялась жорстокістю та невинним зростанням масштабів охоплення. Агресивність настроїв населення була викликана прямою чи опосередкованою залежністю від тих чи тих власників населених пунктів, що і призвело до масових грабунків панського майна. Активність їхніх дій також підігрівалася різними революційними прокламаціями, котрі широко розповсюджувались у цей час чи передавалися з вуст в уста. Все це і спричинило протистояння, крадіжки та різні антипоміщицькі акції. На жаль, у кінцевому результаті, це не призвело ні до чого хорошого, адже на попелищі революційних подій виникла більшовицька імперія, яка жорстоко придушила будь-які відцентрові течії, у тому числі й український національний державотворчий процес.

Джерела та література

- Давыдова, М.** (б.г.). Каменка. Дневник. [Репринтне видання без вихідних даних]. *Фонди КДІКЗ* (інв. № 3097 н/д).
- Ляшко, Ю.Ю.** (2009). Революційні події 1917–1921 рр. на Кам'янщині. В О.Г. Шамрай, Г.М. Таран, Л.О. Бондаренко, О.В. Ветров, Ю.Ю. Ляшко, & Т.П. Чупак, *Місто на скелястих берегах Тясмину* (с. 53–57). Черкаси: Вертикаль.
- Субтельний, О.** (1993). *Україна: історія*. (Ю.І. Шевчук, Пер.). Київ: Либідь.
- Хроника историко-революционных событий на Черкашине (1917–1920 гг.). (1987). *Государственный архив Черкасской области*. Черкассы. *Чигиринські Вісти*. (1917а, 13 листопада).
Чигиринські Вісти. (1917б, 20 листопада).
Чигиринські Вісти. (1917с, 18 грудня).
- Шкаліберда, М.А.** (1987). Наростання революційної хвилі. Проголошення радянської влади. *Трудова Слава*, 51 (7460), с. 3.

References

- Davydova, M.** (n.d.). Kamenka. Dnevnik [Kamenka. A diary]. *Fondy Kamianskoho derzhavnogo istoryko-kulturnoho zapovidnyka – Kamansky State Historical and Cultural Reserve Funds* (inv. № 3097 n/d) [in Russian].

- Liashko, Yu.Yu.** (2009). *Revoliutsiini podii 1917–1921 rr. na Kamianshchyni* [The revolutionary events of 1917–1921 in Kamianshchyna]. In O. Shamrai, H. Taran, L. Bondarenko, O. Vietrov, Yu. Liashko, & T. Chupak, *Misto na skeliastykh berehakh Tiasmynu – The city on the rocky shores of Tyasmin* (pp. 53–57). Cherkasy: Vertykal [in Ukrainian].
- Subtelnyi, O.** (1993). *Ukraina: istoriia [Ukraine: history]*. (Yu.I. Shevchuk, Trans.). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Khronika istoriko-revoliutcionnykh sobytii na Cherkashchine (1917–1920 gg.)** [Chronicle of historical and revolutionary events in Cherkasy (1917–1920)]. (1987). *Gosudarstvennyi arkhiv Cherkasskoi oblasti – Cherkasy Region State Archives*. Cherkassy [in Russian].
- Chyhyrynski Visty [Chigirinsky news]*. (1917a, November 13) [in Ukrainian].
- Chyhyrynski Visty [Chigirinsky news]*. (1917b, November 20) [in Ukrainian].
- Chyhyrynski Visty [Chigirinsky news]*. (1917c, December 18) [in Ukrainian].
- Shkaliberda, M.A.** (1987). *Narostannia revoliutsiinoi khvyli. Proholoshennia radianskoi vlady* [The rise of the revolutionary wave. Proclamation of Soviet power]. *Trudova Slava – Labor Glory*, 51 (7460), p. 3 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 08.11.2019